

Llúcia Oliva

LA REVOLUCIÓ AMB VEU DE DONA

DIETARIS I RECORDS (1936–1939)

Pròleg de Maria Campillo

L'AVENÇ

Llúcia Oliva

LA REVOLUCIÓ AMB VEU DE DONA

Dietaris i records (1936-1939)

L'AVENÇ

Barcelona

2026

Barcelona, maig de 2026

© dels textos, Lúcia Oliva i Gertrudis Canals, Montserrat Marcet, Pepita Marín,

Carme Noguera, Mercè Oliva i Mercè Tort

© del pròleg, Maria Campillo

© d'aquesta edició, L'Avenç, S.L., 2026

Mallorca 221, sobreàtic

08008 Barcelona

lavenc.cat

llegirencatala.cat

L'Avenç forma part de l'Associació d'Editorials Independents Llegir en Català.

Disseny i composició: L'Avenç

Imatge de la coberta: Lucía de la Esperanza i la seva germana Mercedes
després de la guerra (Arxiu familiar)

THEMA: DND 1DSE-ES-JAA 1HBM 2ADC 3MPBG

ISBN: 978-84-18680-67-0

Dipòsit legal: B 8825-2026

Amb el suport de la Generalitat de Catalunya

i l'Institut Català de les Empreses Culturals (ICEC)

**Generalitat
de Catalunya**

Institut Català de les
**Empreses
Culturals**

Imprès a Gráficas 94

Es reserven tots els drets.

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública

o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada

amb l'autorització dels seus titulars, amb excepció prevista per la llei.

Adreça a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics)

si necessita reproduir algun fragment d'aquesta obra

(www.conlicencia.com; 93 272 04 47).

Dedicat a les meves netes

TAULA

PRÒLEG. Maria Campillo: Memòria del temps de la por	11
PROEMI. Lúcia Oliva: Història per entendre l'experiència viscuda	23
I. Els primers dies de guerra de Pepita Marín	33
La revolució des de Santa Eulàlia de Riuprimer	33
Dietari de Pepita Marín del 19 al 27 de juliol de 1936	41
II. Lucía de la Esperanza: història d'una infància perduda ..	55
Els canvis en el món de Lucía, 1936-1939	55
Lucía de la Esperanza Parera (una memòria oral de la guerra)	63
III. Montserrat Marcet i la revolució	73
La violència trasbalsa Terrassa	73
Memòries de Montserrat Marcet i Cabasa, 1936-1939	81
IV. Gertrudis Canals, guardiana de la memòria	99
Víctimes de la violència, defensores de la pau (Molins de Rei, 1936-1939)	99
Escrits de Gertrudis Canals i Pujol: 1989, 1990, 2001	109
Apunt	110
Albert Pujol	111
Carles Vilà	128
V. Mercè Oliva Feliu, la nena que no volia oblidar	141
Mercè Oliva explica com s'enfonsa el seu món	141
Diari de Mercè Oliva Feliu	149

VI. Carme Noguera, una infermera vocacional	205
De la República, la guerra i la postguerra	205
D'Olot al Clínic. (Memòria oral de Carme Noguera i Falguera)	209
VII. La tragèdia dels Tort i el bisbe Irurita	223
Tres assassinats i un misteri	223
Les germanes Tort expliquen la seva història (Records d'una família molt religiosa)	233
Biografies	257
Bibliografia	277
Fonts	281
Arxius	284
Agraïments	285

PRÒLEG

Memòria del temps de la por

«Escriuré tot el que ha passat per tal de fer memòria i recordar-ho tota la vida». Són paraules de Mercè Oliva, escrites el 16 de juliol de 1937.

En efecte, la consciència de viure unes experiències excepcionals (en el sentit de singulars o inusuals) que mereixen ser recordades «tota la vida», és allò que presideix les històries que constitueixen el llibre que teniu a les mans. Uns relats pacientment recollits i molt ben editats i anotats per la periodista Llúcia Oliva.

Les històries d'aquestes dones, benestants i prou preparades, gens ingènues malgrat la manca de formació política, que parlen bé i escriuen més que correctament, no són pas narracions d'escriptors professionals, de periodistes, de polítiques o d'historiadores. Ni tampoc corresponen, com la majoria de les memòries que coneixem sobre el temps de la guerra, als seus «actors principals»: els dirigents polítics, els càrrecs governamentals, els militars o —i aquests sempre són els menys— els combatents. Les persones que aquí ens parlen pertanyen a la categoria que la mentalitat moderna (la que va emergir dolorosament de la Primera Guerra Mundial) o la historiografia solvent (i l'ètica més elemental) han posat al centre de qualsevol guerra: les víctimes.

Unes víctimes, a més, força incòmodes com a tals, perquè (teòricament) correspondrien —per classe social, per creences religioses— al bàndol dels sollevats contra la República,

tot i que no van ser mai consultades sobre cap sollevament i que detesten la violència que s'hi desencadena. No coneixen la dels franquistes ni la ideologia que la sustenta; només els fets concrets que viuen i veuen al cantó republicà. Resulten, així, les «víctimes col·laterals» d'una revolució que ens apareix en el seu aspecte més contraheroic, el més sanguinari.

Es tracta d'històries distintes però complementàries, explicades en diferents formats i en diferents moments; cosa que s'ha de tenir en compte, atès que els gèneres confessionals es troben sempre marcats per la distància o la proximitat dels fets relatats. Si el dietari o la carta tenen l'avantatge de la coetaneïtat, les formes del record (el memorialisme o l'entrevista feta a distància dels fets) tenen uns altres avantatges. Un dietari que no es revisa ni es publica té el mateix valor documental que les cartes (sempre que siguin enviades): són escrits molt personals i no són susceptibles de modificació. Per contra, l'avantatge de les memòries o els relats explicats a posteriori és un altre: permet reflexionar, a fets passats, sobre el pes que una determinada experiència ha tingut en el balanç d'una vida.

Així, doncs, el dietari de Pepita Marín (capítol 1) sobre els dies de juliol del 1936 proporciona una visió molt immediata dels esdeveniments: consigna el canvi sobtat en una vida fins aleshores plàcida («estem tots horroritzats de pensar en tanta desgràcia»), la preocupació pel patrimoni (les pintures de Sert de la Catedral de Vic) i un malentès fonamental: creure que és el govern legítim qui desfà temples i crema imatges («quan s'ha llegit a la història que el mateix govern destruís tanta obra d'art?»). Hi ha algunes marques textuais, en un escrit molt correcte i fluid, que porten a creure en un destinatari, almenys implícit, d'allò que s'està explicant. Es reconeix en unes poques expressions que fan perdre naturalitat al llenguatge (per exemple, el fet d'anomenar el marit «mon espòs» o «el meu espòs») i que impliquen la voluntat d'estil de qui mira de fugir del que creu que són col·loquialismes. I també —encara

que això és ben propi del gènere dietarístic— la inclusió de reflexions de caràcter general: «car les revolucions modernes són espantoses degut a la facilitat que hi ha per obtenir bones armes, autos, aeroplans, bombes, etc.»

La diferència amb el text de Mercè Oliva (capítol v) és que aquesta escriu un diari íntim, gènere molt habitual entre les nenes i les noies joves (se'n comercialitzaven bonics models enquadernats, que sovint es regalaven per la comunió o pels aniversaris) i que, com Sofia Andréievna (la dona de Tolsstoi), moltes lamentaven abandonar en casar-se. Potser la peça més divulgada d'aquest gènere «íntim» vinculat als esdeveniments històrics és el *Diari* d'Anna Frank (1947). De la mateixa manera però uns anys abans, Mercè Oliva, de família avesada a les lletres i que jugava amb les nines a «Jocs Florals», transmet al seu diari intimitats relacionades amb la vida quotidiana i, alhora, inadvertidament, ens ofereix l'impagable document privat d'un temps i un país des d'uns ulls de nena.

En canvi, les memòries de Montserrat Marcet (capítol III) constitueixen una forma d'escriptura més deliberada, la que té en compte uns lectors, per restringits que siguin. Així, és un text reescrit, que en fusiona un d'anterior (desconegut) i que té destinatari explícit: les seves filles. Si bé no té la frescor que proporciona la inexpertesa, té el valor de la traça en la prosa narrativa, detectable des de bon començament («Feia pocs dies que ens havíem traslladat a La Torre de Mn. Homs per passar-hi l'estiu, com solíem fer cada any»). És un relat endreçat i viu, propi d'algú que està avesat a escriure per afició i que, per exemple, inclou diàlegs i mesura els efectes de la prosa sense oblidar la part documental (noms, llocs o dates precisos), cosa que fa pensar en el destí «perpetual» que caracteritza el memorialisme, més enllà de la transmissió familiar:

Havent dinat una colla de milicians, registraren les torres d'aquells voltants i trobaren reunits a cal Badia, els

propietaris de les altres torres: n'Agustí Prats, el seu gendre Gaietà Vallès, Joaquim Barata, Manuel Vallhonrat, Josep M. Duran i també en Francesc Salvans i el seu fill Joan. Els digueren que els seguissin i el Badia els digué que ell no era cap industrial, sinó un funcionari de l'Estat, per què el volien? Ells donaren una mirada a les parets, on hi havia imatges, com acusant-lo; i llavors el Badia els digué: si em volen per catòlic sí, soc catòlic, apostòlic i romà. Per tal, l'agafaren i per això es pot dir que fou un màrtir del cristianisme. En canvi, al Pare Altisent, ignorant de qui es tractava, li preguntaren què hi feia allà i ell digué que era el professor de música dels nens d'en Badia i li digueren que ell es quedés amb la canalla. Pujaren tots als cotxes dels milicians i empengueren el camí de la Barata i prop de la Font de l'Olla els feren baixar a tots i els assassinaren (divendres 24-7-36).

Gertrudis Canals (capítol iv) és un cas de consciència narrativa molt similar al de Montserrat Marcet, amb qui comparteix l'afecció a l'escriptura, incrementada encara per un ambient familiar inclinat a les lletres. Però la seva manera és una altra: la de transmetre la realitat per «persona interposada», la d'explicar fets generals a través de casos particulars, la que s'explica explicant els altres i, doncs, fa cavalcar biografia, autobiografia i memòria. Resulta, doncs, una versió del gènere memorialístic, la que faria servir, per exemple, Anna Murià a la seva biografia d'Agustí Bartra, o Xavier Benguerel a les seves memòries xilenes. Gertrudis escriu molt bé, pren i deixa els personatges a la manera de Ramon Muntaner («Ara deixem les tres víctimes dormint el son etern amb el cel d'agost per teulada i tornem a Molins de Rei, a les seves llars»), però tampoc no estalvia crueses: «[...] i així veure l'estructura dels tres esquelets. Si sortia la punta d'un os, la treien estirant-la, amb les exclamacions de desaprovació de tots els presents».

Consideració a part mereixen els dos relats orals, el de Lucía de la Esperanza Parera (capítol II) i el de Carme Noguera (capítol VI). Són dues peces extraordinàries, com acostumen a ser-ho aquests tipus de documents que, pel que fa als anys que ens ocupen, té un precedent en el llibre de Daniel i Jaume Serra, tributari d'un documental televisiu previ.¹ També des del punt de vista lingüístic, el discurs oral d'aquestes dones, del temps de quan es «veranejava» i els àngels cantaven «amb camisa planxada», no té preu; sempre que ens arribi sense manipular, com és el cas. Lucía de la Esperanza fa servir expressions i maneres de dir que només sabem perquè l'escriptora amb més oïda que ha donat aquest país les ha fet servir en un context idèntic,² com demostren les imprecisions del començament i del final d'aquest paràgraf:

Algú ens va donar una targeta de racionament i només jo podia anar al poble a buscar menjar. A mi em podien veure, a qui no podien veure era a la meva germana Mercedites. A la Mercedites la teníem amagada per l'edat. Teníem por que la vioessin, tenia catorze anys i era molt maca. Només jo podia anar a Santa Eulàlia, ningú més, ni la meva mare. Potser tenien por que es parlés, no ho sé, el què passava no ho sé.

Tampoc Lucía no troba que hagi d'aclarir allò que es donava per sabut *aleshores* (al moment dels fets), encara que la seva veu ens parli des d'un temps, el d'ara, en què probablement poca gent recorda els de la lleva del biberó:

Mentre tot això passava nosaltres estàvem dins de casa i hi va haver un noi d'aquests del biberó que es va amagar a les

1. SERRA TORRA, Daniel; SERRA TORRA, Jaume. *La guerra quotidiana. Testimonis d'una ciutat en guerra* (Barcelona 1936-1939). Columna, 2003.

2. Hi ha expressions orals que una novel·la poètica, no estrictament realista, com és *La plaça del Diamant*, consigna exactament.

quadres de baix. I la mamà li va dir: escolta, pensa que estan entrant els nacionals. I ell va dir, aquests no em fan por, els que em fan por són els rojos perquè jo he fugit dels rojos. Quan van entrar els nacionals i van registrar la casa, el van trobar a baix, el van agafar, el van despullar per quedar-se la seva roba i se'l van emportar. I això que el noi havia dit que els nacionals no eren els que li feien por!

En canvi Carme Noguera, infermera al Clínic, adverteix d'alguna diferència amb els costums actuals, però se li escapa l'expressió d'aleshores («estudiar la medecina»):

Però com que llavors la gent no estudiava com ara, ens van fer classes de cultura general i després hi havia els metges que ens explicaven la medicina i ja era diferent. // Llavors havíem d'estudiar però no teníem llibres, no teníem pas cap llibre per estudiar, lo que ens explicaven i prou. Jo, el meu pare ja m'havia comprat un llibre, en tenia dos, de llibres. I els vaig portar allà i de tant en tant els fullejàvem, però com que ens ho explicaven, ja no havia de fer res més.

Com se li escapen ignoràncies i confusions:

De la guerra me'n recordo que des del balcó de la residència veïem una església que cremava, que mataven a tothom. Quan era al Clínic tot això se sabia. Veure no ho veiem pas, però se sabia. Deien que anaven a la Rabassada, no he sapigut mai on era la Rabassada, els mataven a la Rabassada. Això és el que deien. Nosaltres no que no teníem por, però la gent sí que en devia tenir de por. Clar! Als catòlics els mataven, eren els que anaven a matar. I em sembla que era aquí a Vic que en van matar dos i els van deixar al carrer allà estesos. Després, més tard, van tirar bombes.

En un text escrit, més meditat, l'autora hauria buscat on és la Rabassada; i no hauria confós els incontrolats amb els que «van tirar bombes»; o bé, si no anava errada en les atribucions, hauria buscat una expressió que distingís entre els uns i els altres. Però, en tot cas, el més important de les seves paraules és que l'inconscient la traeix i en resulta la percepció exacta del que vol comunicar, del *clima* general: la violència dels uns se solapa amb la dels altres, més enllà de les responsabilitats.

En llegir aquests relats testimonials, dirigits a la preservació del record propi o de la memòria familiar, hem de tenir en compte que no responen a una construcció de propaganda ideològica (no es fan amb voluntat de publicació) ni al «posicionament» deliberat, com serien, per exemple, les novel·les d'una professional com Liberata Masoliver. Aquesta prolífica i premiada escriptora (finalista al «Premio Planeta»), de consum majoritari, va publicar a la postguerra llibres com *El rebelde* (1959) o *Barcelona en llamas* (1961),³ on la feble capa ficcional —d'escàs mèrit, diguem-ho tot— no amaga un rerefons tan intencionadament pamfletari que, a la darrera d'aquestes novel·les, subscriu un dels tòpics més suats del franquisme: el de fer precedir, al sollevament militar, l'esclat dels fets revolucionaris al carrer, que haurien provocat la guerra.

No ens equivoquéssim, però. La distinció constant de Liberata Masoliver entre «dretes» (presentats sempre com a protectors de l'ordre i no pas com a sollevats o com a rebels, i acompanyats amb la decorativa figura heroica del falangista o del sacerdot atractiu) i «esquerres» (sanguinaris tots, començant pel govern republicà legítim) simplifica fins a l'extrem, en una falsa equació, fets d'una complexitat que ha estat a

3. MASOLIVER, Liberata. *Barcelona en llamas*. Barcelona: Editorial Barna S.A., 1961.

bastament estudiada per una bibliografia extensa i acreditada. Una simplificació que, a causa de la insuficiència d'una perspectiva reduïda, es troba present en diverses formulacions, siguin de classe o religioses, en les narradores que ara presentem.

Molt conscient, en canvi, de l'associació nefasta entre República i violència era la intel·lectualitat republicana. I potser no és casualitat que, en els mesos que segueixen l'estiu del 1936, i dintre el cicle de conferències de l'Agrupació d'Escriptors Catalans, fos també una dona, una escriptora, Mercè Rodoreda, qui parlés primer contra els actes violents a la rereguarda i advertís del perill del descrèdit moral que hi duen aparellat. I, fins i tot (amb una lucidesa encomiable, atesa la data del parlament radiat) insinués l'evident deslegitimació internacional que per força ha de comportar i, encara, les seves conseqüències sobre la derrota republicana. Així, en una conferència radiada el 22 d'octubre del 1936 i publicada l'endemà a la premsa, afirma que «ens hem vist arrossegats a una guerra per un gest violent i opressiu que no sabríem com qualificar», però que «No és la venjança que ens guia, sinó la necessitat de justa defensa. No és hora d'encendre passions, sinó de procedir amb dignitat i fer ús d'un màxim de disciplina. Dignitat en l'actitud, en les paraules, disciplina en els fets. I són les dones qui han de donar exemple i ésser, alhora, impuls i seguretat [...] Però a les dones de Catalunya encara els resta un deure, no el defugiran. El d'humanitzar la guerra. Per pietat i per noblesa. Hem de fer prevaldre la raó i només així ho aconseguirem. No hem de voler una guerra de represàlies i hem de procurar que el món ho vegi. No que tinguem d'afluixar. Contra les armes, les armes, i contra els vençuts, pietat i respecte. Que cada víctima que cau per culpa d'irreflexió es converteix en cert enemic poderós que s'aixeca contra nostre. No els veiem, però existeixen i són tan forts que poden ensorrar-nos, malmetre tot l'esforç i negar-nos la victòria».⁴

4. RODOREDA, Mercè. «Dues conferències radiades durant la guerra

Un estat de coses que seria afermat, al llarg del conflicte, per tota gamma del testimonialisme produït des de l'àmbit republicà i des d'una òptica netament republicana: dels dietaris coetanis o les conferències de Josep Pous i Pagès del 1937⁵ a l'extensa producció memorialística posterior; de la narrativa a les auques o els acudits gràfics d'un Pere Calders.⁶ Una producció, en diferents gèneres, que revela i denuncia un clima a la rereguarda enrarit per les pèrdues que van aparellades a la violència: la pèrdua de vides humanes, en primer lloc; la destrucció absurda del patrimoni artístic, més absurda encara quan afegeix als estralls de la guerra (els bombardeigs) els de la revolució. Com s'exclamava Carles Riba en veure caure la rosassa del Pi, la crema d'una església gòtica no produeix cap avantatge a la humanitat sinó al contrari, una pèrdua col·lectiva. L'economista Joan Reventós Bordoy, un intel·lectual rellevant i antimilitarista convençut («El pistoler i el militar és negació de la intel·ligència, l'un i l'altre») afegeix a aquests estralls, la pèrdua de les situacions laborals estables, de la riquesa i del benestar general: «de les revolucions el que queda, bàsicament, són els morts, edificis nobles i antics en runes, uns mots en l'argot polític, i la riquesa de tots, insisteixo, de tots, malmesa o reduidíssima».⁷ D'una manera o una altra, tot el seu diari parla del canvi de pell d'un món que no tornarà

civil». Presentació, edició i notes de CAMPILLO, Maria. *Els Marges*, núm. 51, p. 53-61.

5. POUS i PAGÈS, Josep. *Al marge de la revolució i de la guerra. Al·locucions, conferències i discursos*. Publicació patrocinada pel Casal de la Cultura, Barcelona: Llibreria Catalònia, 1937.

6. Podeu veure la reproducció d'aquest material gràfic a GUILLAMON, Julià. *Pere Calders, escriptor i dibuixant*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Biblioteques, Generalitat de Catalunya, Institució de les Lletres Catalanes, Universitat Autònoma de Barcelona, 2024.

7. REVENTÓS BORDOY, Manuel. *Diari de la guerra i Barcelona viscuda*. Edició i notes de Josep M. Muñoz. Introducció de Borja de Riquer. Barcelona: L'Avenç, 2021.

mai més. Per ser algú que declara que, malgrat tot, no seria mai dels altres, no es troba gaire lluny, diria, de les nostres escriptores.

Un dels textos literaris que millor reflecteix l'impacte de la sang i el foc durant el temps de la guerra és el llarg poema *In memoriam*, de Gabriel Ferrater, que obre el poemari *Danuces pueris*, publicat l'any 1960, i també el recull *Les dones i els dies* (1968).⁸ Quan va esclatar la guerra Ferrater tenia catorze anys i l'experiència que recorda d'aquell temps és la de la felicitat, com la que recorden gairebé tots aquells adolescents atrapats de vacances el llarg estiu del 36, que per a una de les nostres narradores, Lucía de la Esperanza, també va ser l'ocasió de salvar-se d'anar interna en un col·legi («sempre he dit que la guerra em va salvar»).

Però el poema de Ferrater ens parla de com fer-se gran enmig de «la sang i el foc», del fet de «tenir la sort» de fer-se gran en un món en què als pares, a la gent adulta en general, «els reflexos de l'ordre se'ls havien macat». Sobretot a causa de la por, que és el tema que articula tot el text: «Oloràvem la por/ que era l'aroma d'aquella tardor,/ però ens semblava bona. Era una por/ dels grans.» La por de les saques, dels comitès, de les «passejades» com la del vell botiguer, el senyor Subietes, assassinat «per catòlic»; la por que fa l'Oliva, vestit de cuir i armat amb una Luger, quan borratxo amenaça a qui fa «responsable» de què el públic d'un concert hagi aplaudit més *Els Segadors* que l'himne de la FAI. És aleshores que el jo poètic s'adona que el seu pare (que no és pas un feixista, i que havia proclamat la II República des del balcó de l'Ajuntament de Reus) té por de l'Oliva. Se n'adona el noi, i això contribueix en gran mesura a la seva educació moral, que tothom té por, fins i tot el pobre Ton, el xòfer de l'autocar requisat, a qui toca

8. FERRATER, Gabriel. *Les dones i els dies*. Barcelona: Edicions 62, 1968, p. 13-23. Cito d'aquesta edició.

«Mentrestant començarem a tallar la bandera catalana per tenir-la a punt el dia que entressin, doncs en faríem l'espanyola.»

Mercè Oliva, 1939

Aquesta obra és un retrat coral i íntim de la Guerra Civil i la revolució social a través de la mirada femenina a la rereguarda republicana. Mitjançant diaris de guerra, memòries posteriors i entrevistes transcrites, nenes i dones —fins ara anònimes— narren en primera persona com el conflicte va sacsejar la seva vida. Un recull de veus d'edats i contextos diferents amb un nexa comú; la persecució, la por i la pèrdua que planen damunt totes elles.

Cada capítol funciona com un testimoni independent que, unit als altres, forma un fresc històric de gran valor. L'obra, que compta amb un pròleg de l'especialista Maria Campillo, combina el rigor dels documents històrics amb la vàlua de l'experiència personal. Esdevé, així, una peça clau per a la reparació de la memòria col·lectiva i la defensa del llegat de les dones en la història recent del país.

El llibre és fruit de la llarga trajectòria periodística de l'autora. La seva expertesa com a reportera i entrevistadora fa emergir aquí la memòria oral i la veu de les protagonistes. Una veu que, fins ara, ha estat incomprendiblement silenciada en els estudis tradicionals sobre les guerres i els seus efectes.

THEMA DND 1DSE-ES-JAA
1HBM 2ADC 3MPBG
ISBN 978-84-18680-67-0

9 788418 680670

L'AVENÇ Assaig